

Lemminkäinen

1. *Etiopialaisen kirje*. Kertomukset prinssi Khamwēsen vaiheista kuuluvat Si-nūhenovellin ohella muinaisen Egyptin novellikirjallisuuden kiintoisimpiin. Yksi novelleista oli tuttu Herodotokselle, kaksi on säilynyt papyruskäsikirjoituksina.¹

Muudan novelleista kertoo Khamwēsestä eli Setmestä (oikeastaan *setōm*, hieroglyfi *štm* eli *šm* 'pappi, joka näytteli kuningasriiteissä perintöprinssin osaa'²) ja hänen viisaasta pojastaan Si-Osiriksestä. Milloin novelli on sepitetty, on tietymätöntä. Säilynyt demoottisella kirjoituksella laadittu papyrusteksti periytyy ensimmäiseltä Kristuksen syntymän jälkeiseltä vuosisadalta, mutta se on tutkijain mukaan kopio huomattavasti vanhemmasta.³ Kuten sanottu, Khamwēse-sikermän tunki jo Herodotos, joka noin vuonna 450 eKr. haastatteli Egyptissä pappeja historiateostaan varten. Novellin kuvitteelliset tapahtumat lienee iättävä jonnekin Egyptin 25. dynastian vaiheille, dynastian, jota nimitetään nuubialais-etiopialaiseksi eli kūsilaiseksi. Tuon dynastian vakiinnutti vuonna 715 eKr. julma Šabako (Herodotoksella Sabakos, Sabakon)⁴; hän poltti elävältä 24. dynastian viimeisen faraon. Tuona aikana — ja ennen sitä — olivat »neekerimaiden» ja Egyptin välit kireät.

Khamwēsen ja Si-Osiriksen novelliin on upotettu kirje, jota seuraavassa nimitän Etiopialaisen kirjeeksi. Siinä kuvastuu erityisen selvällä tavalla egyptiläisten ja etiopialaisten välinen vihamielisyyks. Kirje alkaa maininnalla siitä, että siinä kerrotut tapahtumat sattuiivat suuren faraon Mankheperrē Dhutmōsen (eli Thutmōses III:n) hallituskaudella (1440—1436 eKr.).⁵ Ajoitus, kuten novellilta voidaan odottaa, lienee yhtä vähän tosipäinen kuin kirjeen seuraavanlainen tapahtumasarja:

(1) Etiopialainen Horus lähti Egyptiin harjoittamaan taikuutta Egyptin kuningasta vastaan. Hänen neekeritär-äitinsä varoitti häntä: »Jos menet Egyptiin harjoittamaan taikuuttasi, varo egyptiläisiä. Et voi taistella heitä vastaan. Älä anna heidän ottaa itseäsi vangiksi, niin ettet milloinkaan enää pääse takaisin neekerien maahan.» Etiopialainen Horus sanoi: »Sanasi ovat tarpeettomia.» (2) Neekeritär sanoi: »Jos siis menet Egyptiin, aseta välillemme merkkejä; jos sinun käy hullusti, tahdon tulla luoksesi yrittääkseni pelastaa sinut.» Etiopialainen Horus sanoi: »Jos minut voite-

¹ Papyros D CIV British Museumissa. — F. Ll. Griffith, *Stories of the High Priests of Memphis* (London 1900). — H. O. Lange, *Ägyptiske Æventyr* (København 1925). — O. Roeder, *Altägyptische Erzählungen und Märchen. Die Märchen der Weltliteratur* (Jena 1927). — G. Maspero, *Les contes populaires des Anciens Égyptiens* (useita painoksia). — Martti Haavio, *Das Seelengericht*. *Studia Fennica* IX 1 (Helsinki 1961).

² Wolfgang Helck, Eberhard Otto, *Kleines Wörterbuch der Aegyptologie* (Wiesbaden 1956), 329.

³ Lange 83.

⁴ Herodotos II: 137. — Vrt. Armas J. Salonen, *Egypti ja sen kulttuuri* (Keuruu 1963), 46.

⁵ Lange 120.

taan, muuttuu juoma edessäsi vereksi ja ruoka edessäsi verisen lihan väriseksi, ja taivas saa silmissäsi veren värin.» (4) Etiopialainen Horus saapui Egyptin hoviin. Hän ryhtyi loitsutaisteluun egyptiläisen lukupapin Horuksen, Panešen pojan kanssa. Etiopialainen Horus luki loitsun: tulenlieska leimahti esiin. Egyptiläinen Horus Panešen poika luki loitsun: sadekuuro sammutti tulen. Etiopialainen Horus luki loitsun: pimeys laskeutui hovin ylle. Egyptiläinen Horus luki loitsun: tuuli lakaisi taivaan kirkkaaksi. Etiopialainen Horus luki loitsun: 200 kynnärää pitkä ja 50 kynnärää leveä holvi kohosi kuninkaan ja hänen hoviväkensä ylle ja eristi Egyptin kuninkaastaan ja maailman herrastaan. Egyptiläinen Horus luki loitsun: syntyi papyrus-ilmalaiva, joka kuljetti kiviholvin Egyptin suureen järveen. (5) Etiopialainen Horus yritti paeta; hän muuttui näkymättömäksi. Mutta egyptiläinen Horus teki hänet jälleen näkyväksi: hän loitsi etiopialaisen Horuksen hanheksi; linnustaja seisoi hanhen vieressä veitsi kädessä aikoen tappaa hänet. — Tällä välin näki etiopialaisen Horuksen äiti kotonaan ruokansa ja juomansa muuttuvan veriseksi. Hän kohottaautui hanhen siiville ja lensi Egyptiin, pelasti poikansa linnustajan veitseltä ja kuljetti hänet ilmalaivalla »neekerien maahan, heidän kaupunkiinsa».

Etiopialainen Horus, neekerittären poika, oli taikuri ja samantapainen silmäkään-
täjä kuin esim. Aaron. Etiopialaisen kirjeessä kerrotaan edellisen lisäksi, miten hän
valmisti vahasta kantotuolin muotoisen ilmalaivan, johon hän sieppasi farao Thut-
möses III:n. Etiopiassa faraoille annettiin melkoinen selkäsauna, 500 iskua. Vastaavan
tempun teki Etiopian kuninkaalle egyptiläinen lukupappi Horus, Panešen poika. —
Lukupapit (*hrj-hb.t*) tunsivat rituaalit; heitä kuvataan aina lukemassa papyruskää-
röjä. Lukupappeja pidettiin suurina taikureina, jotka pyhien salaisuuksien tunti-
joina hallitsivat luonnonvoimia.⁶

2. Lemminkäisen virsi. Etiopialaisen kirje muistuttaa juoneltaan, struktuuriltaan ja
episodeiltaan karjalaista Lemminkäisen virttä, mikäli Lemminkäisen virrestä riisu-
taan sen keskiosan pullistuma, jossa viljellään kolmen vastuksen tyylikeinoa:

(1) Lemminkäinen, jota sanotaan milloin liedoksi Lemminkäiseksi, milloin piilo-
tai pillopojaksi, milloin luottehikkaaksi Lemminkäiseksi, on kyntämässä peltoa.
Hän kuulee »ilon iljeneltä, järyn järvien takanta». (Airuet ovat saapuneet kutsu-
maan väkeä Päivölän pitoihin, mutta Lemminkäistä ei kutsuta. Siitä huolimatta
hän päättää lähteä mukaan.) Hän jättää hevosensa vaolle ja kiiruhtaa äitinsä luo.
Äiti kyselee, minne tämä aikoo lähteä. Lemminkäinen sanoo: »Lähden Päivölän
pitoihin, jumaliston juominkeihin parahaksi laulajaksi, parahaksi tietäjäksi.» Äiti
varoittaa Lemminkäistä: »Älä lähde, poikueni, siellä sinua lauletahan, lauletahan,
voitetahan miekkahan tuliterähän.» Lemminkäinen vastaa: »Kyllä siihen mutkan
muistan, mutkan muistan, keinon keksin.» (2) Ennen lähtöään Lemminkäinen nostaa
harjansa seinälle ja sanoo: »Kun suka verin valuvi, silloin on hukka Lemminkäistä,
pillopoikoa paho»; tai hän kirjoittaa seinälle kuvansa ja sanoo: »Käy, moamo,
katsomassa: kuva kun verta vuotanevi, tule maammo etsimähän pillon poikoa
paho: jo on hukka Lemminkäistä.» (3) Niiden vaarojen joukossa, joita Lemmin-
käinen kohtaa matkallaan, on mm. seuraava: mäellä Päivölän edustalla on sata
seivästä, jotka ovat täynnä miesten päitä. »Yksi seiväs päätä vailla: pään varalle
Lemminkäisen.» (4) Lemminkäinen saapuu Päivölään ja joutuu laulantataisteluun

⁶ Helck — Otto 396.

Päivölän isännän kanssa. »Lauloi Päivölän isäntä, lauloi valkean jäniksen lattialla hyppimähän, lauloi lieto Lemminkäinen, lauloi ruskean reposes lattialla juoksemahan. Lauloi Päivölän isäntä, lauloi orrelle oravan nokia karistamahan. Lauloi lieto Lemminkäinen, lauloi nädän kultarinnan orrellista ottamahan. Lauloi Päivölän isäntä, lauloi lammen lattialle. Lauloi lieto Lemminkäinen, lauloi härän kultasarven lammillista lakkimahan.» (5) Märkähattu karjapaimen surmaa Lemminkäisen. Lemminkäisen äiti huomaa kotona harjan muuttuvan veriseksi. Hän kiiruhtaa — toisinaan linnun hahmoisena — pelastamaan poikansa Tuonelan joesta, kokoaa hänen ruumiinsa osaset ja elähdyttää hänet.

Lienee syytä lisätä, että Lemminkäisen virren eri redaktioissa on episodeja, joita en ole sisällyttänyt yllä olevaan sisällysselostukseen. Halukas lukija voi tutustua niihin esim. Kaarle Krohnin 'Lemminkäinen'-teoksen johdolla.

3. Vavilo ja skomorohit. Totean: Lemminkäisen virren täytyy olla joko Etiopialaisen kirjeen tai sille lähisukuisen kertomuksen jälkeläinen. On siis selvitettävä, mitä tietä ja miten »alkuteksti» tai sen »kopio» on joutunut karjalaisen runonsepittäjän muokattavaksi Lemminkäisen virreksi.

Avaimen antaa venäläinen Vavilo-bylina (Vavilo i skomorohi). Vavilo-bylina on, kuten akateemikko J. M. Sokolov sanoo, »ainutlaatuisen»¹ tai, kuten professori Reinhold Trautmann kirjoittaa, »ihastuttava», »arvokkain bylina, mitä tunnetaan»; sen sankari Vavilo on »hurmaava (charmante)».² Vavilo-bylinan ainoan tunnetun toisinnon lauloi kerääjille kuulu bylinalaulaja Marja Dmitrijevna Krivopolenova yliseen Vienajokeen laskevan Pinegan vartisessa kylässä.³ Bylina, joka noudattaa kertauslaulun kaavaa, on Marja Dmitrijevna Krivopolenovan laulamana 220-säkeinen. Sen sisällys on seuraava:

(1) Kunniallisella Nenila-leskellä oli Vavilo- eli Vaviluško-niminen poika, joka kynti pellolla. Kaksi iloista skomorohia saapui ja kehotti häntä lähtemään vieraaseen tsaarikuntaan; tarkoituksena oli [kolmikielisen] gudokin soitolla voittaa tsaari Sobáka ('koira') ja hänen perhekuntansa. (2) Vavilo suostui ehdotukseen ja ryhtyi skomorohiksi. Ennen matkaa syötiin yhteinen ateria ja Vavilon äiti toi pöytään kukkopaistin; kukko heräsi henkiin ja alkoi kiekua. (3) Vavilo tovereineen kohtasi matkalla ensiksi herneenpuijan, sitten patakauppiaan ja vihdoin vaatteiden pesijäneidon. Kunkin kohdalla Vavilo teki soitollaan ihmeen. Herneenpuija ja patakauppias sanoivat vuorollaan: »Tsaari Sobákan pihan ympärillä on rautainen pylväsaita (*tyñ*), jokaisen pylvään päässä ihmispää; kolmessa paalussa ei ole ihmispäätä: ne ovat teidän päänne varalle.» (4) Vavilo tovereineen saapui vieraaseen tsaarikuntaan. Alkoi soittokilpailu. Tsaari Sobáka soitti [kolmikielisellä] gudokillaan: vesi nousi. Sen jälkeen soitti Vavilo muiden skomorohien auttaessa. Härkälauma joi veden. Vavilo soitti edelleen: tsaarikunta syttyi tuleen ja paloi. (5) Vavilo tuli tsaariksi ja toi äitinsä valtakuntaansa.

¹ Y. M. Sokolov, *Russian Folklore* (New York 1950), 300.

² Reinhold Trautmann, *Die Volksdichtung der Grossrussen*. 1. Band. Das Heldenlied (Heidelberg 1935), 89, 107.

³ O. Ozarovskaja, *Babuškiny stariny* (Moskva 1916), 74—84. — Vrt. Grigorjev, *Arhangel'skija byliny* I:2 (Moskva 1904), 376 ja johd. XXXXII. — Trautmann I 375—377. — Marja Krivopolenovasta ks. Ozarovskaja 5—16; Trautmann I 16; Sokolov 300.

Vavilo-bylina ja Lemminkäisen virsi on valettu suunnilleen samaan kaavaan. Molemmat viljelevät keskiosassaan kertaustyylikeinoa: Vavilo-bylina kolmen vastaantulijan, Lemminkäisen virsi kolmen vastuksen tyylikeinoa. Etiopialaisen kirje ei sisällä tätä piirrettä, mutta kysymys on vain tyyliseikasta, joka ei perin paljon paina. Tärkeämpää on seuraava: Etiopialaisen kirjeessä suositetaan etiopialaisen Horuksen vastustajaa lukupappi Horusta, joka voittaa ja saattaa häpeään taioillaan etiopialaisen taikurin. Vavilo-bylina sen sijaan on, kuten Sokolov sanoo, »skomorohin apologia»⁴: tapahtumia käsitellään skomorohien näkökulmasta, skomorohien, jotka ovat suorastaan pyhimysten veroisia:

»Nämä ihmiset, jotka ovat saapuneet, eivät ole tavallisia ihmisiä, eivät tavallisia ihmisiä, nämä ovat pyhimyksiä (*svjatyje*).»⁵

Lemminkäisen virrestä on kahdenlaisia versioita: toinen, jossa monin tavoin häpäistään Lemminkäistä ja vihdoin johdatetaan hänet kuolemaan, toinen, jonka mukaan Lemminkäinen lannistaa Päivölän isännän. Tuntuu, kuin Lemminkäisen virren taustalta häämöttäisivät toisaalta Lemminkäisen vastustajat, toisaalta suosijat!

Siirryn käsittelemään rinnakkain Etiopialaisen kirjeen, Vavilo-bylinan ja Lemminkäisen virren episodeja. Kaikkiin yksityiskohtiin en puutu.

4. *Kun suka verin valuvi*. Elias Lönnrot kirjoitti vuonna 1836:

Vaan äitin ainaki lähtemästä kieltäen ja tuhosta mainiten, Lemminkäinen jo täysipuvussa päätänsä harjaava, vähä suuttumalla nakkasi suan eli harjan kädestään ja lausu:

»Sillon on hukka Lemminkäistä,
Tuho poikoa pätöistä,
Kun suka verin venyvi,
Harja hurmehin kuluvi.»

Tämän arvattavasti sano, sillä verrailleen yhtä mahdottoman olevan, voida kenenkän häntä vastustella, kun oli mahdoton asia, harjan verta vuotaa. Tuskin taisikan mitä muuta tällä lauseella ajatella.¹

Elias Lönnrot arveli siis, että Lemminkäisen vuorosanaan sisältyy ajatus: yhtä mahdotonta kuin on harjan verta vuotaa, yhtä mahdotonta on Lemminkäisen tuhoutua Päivölän-retkellä. Tämä tuskin pitää paikkaansa. Kyseessä on kansanrunoudessa laajalti tunnettu »merkki», joka asetetaan lähtijän ja kotiin jäävän omaisen välille. Tämä käy ilmi Etiopialaisen kirjeestä. Siinä on merkki samantapainen kuin Lemminkäisen virressä: juoma ja ruoka muuttuu vereksi. Periaatteessa samanlaisen merkin asettaminen tapahtuu nykykreikkalaisessa Kaksoisveljesten sadussa. Lähtijä lausuu:

⁴ Sokolov 300. Ven. *skomoroh* 'ilveilijä, narri; soittelija, näyttelijä'.

⁵ Ozarovskaja 82.

¹ Elias Lönnrot, Lieto Lemminkäinen. Mehiläinen 1836, toukokuulta.

»Se on merkinä, että niin kauan kuin nämä sypressit ovat vihreinä, olen elossa ja terveenä, mutta kun toinen kuivuu, silloin lähde matkaan ja etsi minut.»²

Vavilo-bylinassa ei esiinny »merkkiä». Siinä kerrotaan ihmeestä, joka tapahtuu ennen skomorohien lähtöä soittokilpailuun: paistettu kukko alkaa laulaa. Tuntemme vastaavan motiivin laajalti Länsi-Euroopasta ja myös Venäjältä.³ Suomessa kukkoihme tavataan länsisuomalaisessa Tapanin virressä. Tapanin virsi tietää myös toisesta ihmeestä:

»Sitten mä toin toiseksi usko', jos toi sonni mylvinee. Oli jo liha syäty, luu kaluttu, Käsi [= kesi] kenkinä piretty. Rupeis sonni mylvimää', luillansa luhisemmaa', jäsenöillä järskimäähäh'.» — Koski. SKVR VIII: 1255. 1892.

Tämä ihme on Vienan-Karjalan Latvajärvellä liittynyt Lemminkäisen virren merkki-motiivin yhteyteen:

Nousi härkä ammumaan, pääpönttö pöpöttämään, jok' on syöty mennä vuonna, kesä kenginä pietty, talvi toinen tallailtu. Jo suka verin tulee, harja hurmehin noruupi. — Latvajärvi. SKVR I2: 758. 1834.

Olen puhunut kukko- ja härkäihmeistä lähinnä siksi, että niitä viljelee toisaalta Vavilo-bylina, toisaalta Lemminkäisen virsi. Arhippa Perttunen, joka sijoitti härkäihmeen Lemminkäisen virren toisintoonsa, ei liene tehnyt sitä sattumalta. Oletan, että Arhippa Perttusen laulamassa merkki-motiivissa kohtaa toisensa kolme virtausta: vanhakantainen Lemminkäisen virren merkki, joka on seurannut faabelia alusta alkaen, toiseksi Vavilo-bylinan kukkoihme-motiivi ja kolmanneksi Tapanin virren härkäihme-motiivi, rinnakkainen kukkoihme-motiiville.

5. *Sata on seivästä mäellä.* Vavilo-bylinassa ja Lemminkäisen virressä — mutta ei egyptiläisessä kertomuksessa — on yhteinen motiivi taloa ympäröivistä seipäistä, joiden päissä on miehenpäitä. Lemminkäisen virressä on esim. seuraavia Lemminkäisen äidin vuorosanoja:

»Sad' on seivästä meä'llä, üks' on seiväs peättä jeänün peän varalla Lemmingöizen, peän varalla Kaukomielen.» — Kellovaara. SKVR I 2: 703. 1872.

»Sata on seivästä mäjellä, ne on täunnä miehem päitä, üks' on seiväs silläh jeänüt Lemminkäisem peän varalla.» — Hietajärvi. SKVR I 2: 744. 1872.

Motiivi on Lemminkäisen virressä sangen yleinen. Vavilo-bylinassa on repliikki:

»Sobäka-tsaarin pihan ympärillä on rautainen pylväsaita, jokaisen pylvään päässä ihmispää; kolmessa paalussa ei ole ihmispäitä: ne ovat teidän [kolmen skomorohin] pään varalle.»

Motiivi tavataan lukuisissa muissa venäläisissä bylinoissa.¹ Se tunnetaan Skandinaviassa; mm. Saxo Grammaticus sanoo historiateoksensa 9. kirjassa, että Taka-

² J. G. von Hahn, Griechische und Albanesische Märchen I (München und Berlin 1918), 123.

³ Kuševlev—Bezborodko, Pamjatniki starinnoj russkoj literatury I (SPb. 1860), 217.

¹ W. Anderson, Roman Apuleja i narodnaja skazka (Kazan 1909), 215—219, 594.

Bjarmiassa sijaitsevaa Geirróðrin kartanoa ympäröi kalloita: »Pali propugnaculis intersiti desecta virorum capita præferebant.» Yleisimmin aihe ma on nivottu kosintarunoihin tähdentämään neidon saavuttamattomuutta; niin suomalaisessa Hiidestä kosinta -virressä,² Suomen- ja Ruotsin-ruotsalaisissa, tanskalaisissa ja englantilaisissa balladeissa; ylen tuttu se on kosintasaduissa sekä lännessä että idässä. — Tanskalainen Rasmus Nyerup piti (1814) aihe maan niin julmana ja kannibaalisenä (grum og cannibalisk), ettei hän halunnut julkaista runoa, johon se sisältyi, tanskalaisessa kansanlaulujen julkaisussa!³

Motiivia käytti hyväkseen William Shakespeare Perikles-draamassaan; miesten kallot kuuluvat Shakespearen omien näyttämöohjeiden mukaan myös näyttämövarusteisiin.

Shakespeare ammensi aihe mansa keskiajalla suositusta romaanista 'Apollonios Tyruslainen', joka seipitettiin 500-luvulla. Mutta aihe tta olivat viljelleet jo Kreikan kirjailijat. Niinpä aikansa huomattavin grammatikko Apollodoros (200-luvulla eKr.) kirjoitti Epitomé-teoksessaan, miten Pisan kuningas Oinomaos menetteli tytärtensä kosijain suhteen:

Hän surmasi lukuisia kosijoita, eräiden tietojen mukaan kaksitoista, ja näiden päät hän katkaisi kiinnittäen ne talonsa seinään tai Poseidonin temppelin pylväisiin.

Pindaros (514—442 eKr.) sanoo pylväisiin kohotettuja päitä olleen kolmetoista, Pausanias (150 jKr.) kuusitoista.⁴

6. *Taikurien taistelu.* Päivölässä Lemminkäinen joutui laulantakilpailuun Päivölän isännän kanssa. Päivölän isäntää nimitetään monin nimin, mm. Ahti Saarelaiseksi; hän voi olla myös »Mannun poika keltahattu» tai »rusgia Runoñe». Otan esimerkin:

Mies oli rusgia Runoñe, toinen ol veitikä verevä; tuop oli rusgia Runoñe laulo valgian jänösen lattialla skokkimah iessä lieto Lemmingäisen. Tuop oli lieto Lemmingäine laulo rusgian rebosen, rebo jänön näppäeli. Tuop oli rusgia Runoñe laulo rusgian oravan orsilla krapahumah, karstia karistamah peällä lieto Lemmingäisen. Tuop oli lieto Lemmingäine laulo neän kultarinnan, neät oravan näppäeli. Tuop oli veitikä verevä lauloi lammin lattiella. Tuop oli lieto Lemmingäine laulo härän kultasarven . . . Härgä lammin laikkaeli. — Saarenpää. SKVR II: 223. 1897.

Eläinten sarja vaihtelee: kana — haukka; kana — joutsen; hiiri — kasi jne. Mutta säännöllisesti sarja päättyy veteen, jonka härkä juo. Vavilo-bylinassa ei esiinny yhtä

² Ks. esim. Matti Kuusi, Sampo-eeos (Helsinki 1949), § 470.

³ Rasmus Nyerup og K. L. Rahbek, Nyere Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen; efter A. S. Vedels og P. Syvs trykte Udgaver og efter haandskrevne Samlinger 5 (Kjøbenhavn 1814), 65.

⁴ Kirjallisuutta: Johannes Bolte und Georg Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm III (Leipzig 1918), n:o 191 (Das Mechräschen). — Svend Grundtvig, Danmarks Gamle Folkeviser (Kjøbenhavn 1869—), I 30, IV 51, 55 (Den farlige Jomfru). — A. I. Arwidsson, Svenska Fornsånger II (Stockholm 1837), n:o 113 (Stallbröderna). — E. G. Geijer, Svenska Folkvisor. Text (Stockholm 1880), n:o 4 (Kampen Grimborg). — Finlands svenska folkdiktning V₂ (Helsingfors 1934), n:o 27 (Kampen Grimborg).

selvää sarjaa. Siinä kerrotaan vain, miten tsaari Sobáka soittaa veden nousemaan; Vavilo puolestaan soittaa härät juomaan vettä. Lopuksi Vavilo soittaa tulen polttamaan vieraan tsaarikunnan.¹

Varsin lähellä aiheitamme on Exoduksen (2. Moos. 7—12) kertomus Mooseksen ja Aaronin ja egyptiläisten tietäjien välisestä kamppailusta. Selostan sen lyhyesti, mutta Raamatun sanoin:

Niin Mooses ja Aaron menivät faraon tykö. Aaron heitti sauvansa faraon ja hänen palvelijainsa eteen, ja se muuttui käärmeeksi. Ja faraokin kutsui maansa viisaat ja velhot; ja nämä Egyptin tietäjät tekivät samoin taioillansa: he heittivät kukin sauvansa maahan ja ne muuttuivat käärmeiksi. Mutta Aaronin sauva nieli heidän sauvansa. Hän [= Aaron] kohotti sauvan ja löi Niilinvirran veteen faraon ja hänen palvelijainsa nähden; ja kaikki vesi, joka virrassa oli, muuttui vereksi. Mutta Egyptin tietäjät tekivät samoin taioillansa. Aaron ojensi kätensä ja sauvansa ja löi maan tomua. Kaikki maan tomu muuttui sääskiksi koko Egyptin maassa. Ja tietäjät tekivät samoin taioillansa, mutta he eivät voineet. Niin Mooses ojensi sauvansa Egyptin maan yli, ja heinäsiirkkoja tuli koko Egyptin maahan ja ne söivät kaikki maan kasvit ja puiden hedelmät. Ja Herra käänsi tuulen hyvin kovaksi länsituuleksi; se vei heinäsiirkat mukanaan ja painoi ne Kaislamereen. Ja Mooses ojensi kätensä taivasta kohti, ja koko Egyptin maahan tuli pimeys kolmeksi päiväksi.

Paavalin 2. kirjeessä Timoteukselle on virke — käytän Agricolan suomennosta —: »Mutta quin Jannes ia Jambres Mosesta wastanseisoi / Nin nämekin mös Totuutta wastanseisouat» (2. Tim. 3: 8). Taikurien nimiä ei mainita Exoduksessa; sitaatti osoittaa, että Paavalin ajan juutalaiset tunsivat Taikurien taistelu -tarinan toisenkin, Exoduksen redaktiosta poikkeavan redaktion. Tällaisen redaktion onkin säilyttänyt juutalainen perimätieto, kuten osoittaa Micha Josef bin Gorionin (1879—1955) julkaisema² *aggada* 'tarina':

Mooses ja Aaron menivät faraon taloon. Talon edustalla oli kahleissa leijonanpentuja, joten kukaan ei voinut päästä faraon luo. Mooses irrotti leijonanpennut kahleista taikasauvallaan; ne seurasivat häntä koirien lailla, kun hän astui faraon eteen. Aaron viskasi sauvansa maahan ja se muuttui tuliseksi käärmeeksi. Faraon taikurit — nimeltään Jokhani ja Mamre — menettelivät samoin, mutta Aaronin sauva nieli taikurien sauvat. Aaron veti kätensä povestaan ja se muuttui spitaalivalkoiseksi. Egyptiläiset taikurit menettelivät samoin: heidän kätensä tulivat spitaaliksi. Aaron löi sauvallaan Niilin veteen: vesi muuttui veriseksi. — Aggadassa luetellaan edelleen sammakko-, tai-, raesade-, heinäsiirkka- ja pimeysihmeet.

Aggadassa on muudan huomionarvoinen piirre, joka puuttuu Etiopialaisen kirjeestä ja Vavilo-bylinasta, mutta joka tavataan Lemminkäisen virressä. Aggada kertoo: »Mutta palatsin portin edessä oli kahleissa leijonanpentuja, ja niin ei kukaan ihminen voinut päästä faraon eteen.» Mooses taltutti leijonanpennut taikasauvalaan, ja ne seurasivat häntä koirien lailla, kun hän Aaronin kera astui faraon eteen. Lemminkäinen puolestaan kohtasi »Päivölän veräjän suussa» susia ja karhuja:

¹ Ozarovskaja 83.

² Micha Josef bin Gorion, Die Sagen der Juden. Neu herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Emanuel bin Gorion (Frankfurt am Main 1962) 443—449.

»Susit suitsi-rengahissa, karhut rauda-kahlehisssa» (SKVR I 2: 716.) tai: »Siin' on konnan koirat kiiñi, metsän karhut kahlehisssa» (SKVR I 2: 711) Ne hän taltutti »suulla», »sanoilla» (SKVR I 2: 716) ja »nurkasta tupahet tuli» (SKVR I 2: 724).

7. Piilopoika ~ pillopoika. Vavilo on *skomoroh*, vaeltava 'soittaja, laulaja, ilveilijä, tanssija'. Kuten vaeltaviin taiteilijoihin kaikkialla skomorohihin kuului kansainvälistä ainesta; tiedetään, että Venäjällä vaelsi ennen muuta saksalaisia »spielmanneja». Tämä käy ilmi siitakin, että muinaisvenäläisissä teksteissä tavataan skomoroh-nimityksen ohella useita kertoja nimitykset *š(т)пилб* 'näyttelijä' (1100-luvulla) ja *špilьманъ* (*špilьmaniti*, *špilьманьский*, vuonna 1284).¹

Lemminkäinen oli Raja-Karjalan ja Aunuksen laulutavan mukaan *piilopoika* (esim. SKVR VII 1: 790, 791, 792), *poigo piilo* (SKVR VII 1: 803), *pillopoika* (SKVR VII 1: 835), *pillon poika* (SKVR VII 1: 830, 890). Sana *piilo* ei tässä suinkaan merkitse 'gömsle, gömställe, lönnvrå', vaikka runoilija, sanan viettelemänä, onkin niin arvellut ja sepittänyt esim. säkeet: »Lemmingäin on piilopoika pikkuisesta mökkisestä, pikkusen pensahin sisästä» (SKVR VII 1: 766); »Lemmingäin on piilopoiga, yöt on pilloja pideli, päivät on pahoi pageeni» (SKVR VII 1: 780) jne. *Pillo* ei liioin ole 'förderf, skada, nidingsverk', vaikka säeseppo sanookin Lemminkäisen pitäneen ainoan sisonsa, turmelleen emonsa lapsen (SKVR VII 1: 835). En epäile väittää, että *piilopoika* — *pillopoika* mukailee m.-ven. *špilьманъ*-sanaa (vrt. muinaisyläsaksan *spilāri*, *spiliman* 'Schautänzer', saksan *Spielmann*). Piilopoika ~ pillopoika on siten 'vaeltava soittajapoika, tanssijapoika, laulajapoika' = 'Spielmann, skomoroh'.

8. Lieto. Elias Lönnrot arveli, että Lemminkäisen *lieto*-epiteetin merkitys on 'orolog, lättsinnig'; toisaalta hän selitti, että *lieto* on 'vähäturvanen eli vaivanen', Kaarle Krohnin mukaan lieto Lemminkäinen on »der unstätē (?) Lemminkäinen», ja esim. Aimo Turunen lausuu Kalevalan selityksissä: »lieto . . . 2. huikentelevainen, kevytmielinen, suruton, pääasiallisesti Lemminkäisen epiteettinä». Tällaiseen selitykseen on päädytty pelkästään Kalevalaan perustuvan Lemminkäisen luonnekuvan pohjalta. Haluan yhdistää sanan slaavilaisten kielten *lěto*-sanaan, jonka yleisin merkitys on 'suvi', mutta jolla on muitakin, sitä primaarisempia merkityksiä, kuten kohta näemme. Olen tiedustellut asiaa professori V. Kiparskylta. Hän laati ystävällisesti seuraavan selvittelyn:

»Yhdistelmä on äänteellisesti moitteeton, edellyttäen, että laina ei kuulu kaikkein vanhimpiin, joissa slaav. *ě* (*ѣ*) antaa ims. *ě*:n (*määrä, läävä, räähkä*, vir. *sääs*), vaan hiukan nuorempiin, joissa slaav. *ě* > ims. *ē* (> suom. *ie*), esim. *viero, miero, viesti*.

Merkityso pillisest i Haavion yhdistelmä osoittautuu vielä paljon paremmaksi, kuin voitaisiin odottaakaan. 'Kesä, suvi' ei näet ole slaav. *lěto*-sanan alkumerkitys,

¹ I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevne-russkago jazyka po pišmennym pamjatnikam* (Sanktpeterburg 1912), III 1598. — Walter Anderson, *Der Schwank vom alten Hildebrand* (Dorpat 1931), 32.

¹ Aimo Turunen, *Kalevalan selityksiä* (Helsinki 1949), 149.

Ruotsalaisen Gunnar Jacobsonin mukaan² alkumerkitys on ollut 'lämmin, kuuma' (ransk. *chaud*) > 'lämmin, kuuma aika', mutta hän ei ole kyennyt esittämään vakuuttavia todisteita etymologiansa puolesta. Paljon uskottavammalta tuntuu tšekkiläisen Václav Machekin selitys³: slaav. *lěto on ollut adjektiivi, joka on liittynyt alkuaan neutriinukaiseen substantiiviin *verme 'aika' (ven.murt. *verema*, kirkkoslaav. laina *vrema* 'aika'). *lěto verme on siis ollut 'kaunis (vuoden) aika', vrt. esim. ransk. murt. *beau temps* ja uskreikan *καλοκαιρι* 'kesä', oikeastaan »kaunis aika«. Machek yhdistää tuon adjektiivin *lěto latinan *laetus*-sanaan (indoeur. *laistos). Jälkimmäinen merkitsee 'hyvässä lihassa oleva (eläimistä)', 'rehevä, vehmas, komea (kasveista)', 'iloinen (ihmisistä)', 'miellyttävä, onnekas, hauska', ja Machekin mukaan alkumerkitys on ollut 'kaunis, hyvän näköinen' (vrt. esim. vir. *ilus* 'kaunis'). Suomalai-
sten lainatessa *lěto*-muotoa sillä on ehkä ollut vielä merkitys 'kaunis' tai 'iloinen'. Mainittakoon, että esim. Belskij kääntää sanat *lieto Lemminkäinen* venäjäksi *vesolyj L.*, siis »iloinen, hauska» L. Tässä tapauksessa Haavion otaksuma tukisi Machekin ään-
teellisesti aivan moitteetonta etymologiaa.»

Lemminkäinen on lieto (< *lěto*) 'iloinen, hauska'. 'Iloinen' on säännöllisesti venäläisten bylinain skomorohin epiteetti. Se tavataan esim. Terentij-kauppiaan bylinassa: *vesolyje skomorohi*.⁴ Tšurilo Plenkovišin bylinassa on säkeet:

*А и те весёлые молодцы,
Скоморохи, люди веселые,
Скоморохи очестливые,*⁵

s.o. »Ja nuo iloiset nuorukaiset, skomorohit, kohteliaat miehet, siivolliset skomorohit». 'Iloisia' (*vesolyje*) ovat skomorohit myös Vavilon bylinassa.

*Вамъ спасибо, люди веселые,
Веселые люди, скоморохи,*⁶

s.o. »Teitä kiitän, iloiset miehet, iloiset miehet, skomorohit».

9. Lieto Lemminkäinen. Lemminkäinen on yleisen käsityksen mukaan deminutiivinen johdos *lempi*-sanasta.¹ Tämä sana on aineksena useissa vanhoissa ims. henkilönimissä (esim. viron *Lembito*, *Lembitu*, *Lembitus*; liivin 1200-luvun asiakirjojen *Hoelempe* 'Hyvälempi', *Caughelemme* 'Kaukalempi'; vrt. myös muinaisyläsaksan *Hadaloub*, *Mamaloub*). Lemminkäisen virren Lemminkäinen, Lemminkinen, Lemmin poika

² Gunnar Jacobson, *Le nom de temps lěto dans les langues slaves* (Uppsala 1947), 83.

³ Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského* (Praha 1957), 264—265.

⁴ Sbornik Kirši Danilova. Izdanije Imperatorskoj Publichoj Biblioteki po rukopisi, požertovannoj v biblioteku knjazem M. R. Dolgorykovym. Pod redaktsijeju P. N. Šeffera (Sankt-peterburg 1901), 8—9.

⁵ Šeffera 65—68.

⁶ Ozarovskaja 78—80.

¹ *Lempi*-sanan etymologiasta ks. Lauri Hakulinen, »Tuliperäisistä» affektisanoista. Kalevalaseuran vuosikirja 22 (Porvoo 1943), 11—21.

sen sijaan ei ole ainakaan alun perin propri vaan appellatiivi. Kun tarkastelemme venäläisten bylinain skomorohien nimityksiä, havaitsemme, että he ovat paitsi 'iloisia skomorohjeja' (*vesolyje skomorohi*) myös 'nuoria skomorohjeja' (*molodyje skomorohi*), 'oppineita nuorukaisia' (*molodtsy poutšenyje*), 'iloisia nuorukaisia' (*vesolyje molodtsy*). Lemminkäinen on appellatiivi ja »käännös» sanasta *molodets*, jonka merkitys on 'flinker, kühner, braver, wackerer Bursche (Junge)'; *molodoj* on 'jung'. Mutta sanueeseen kuuluu myös 'rakasta (lieb)' merkitsevä sana *molodeńkij* (Booch—Frey—Messner, Handwb. der russischen und deutschen Sprache). Ymmärrämme tämän merkitysvivahduksen tietäessämme, että *molodoj*-adjektiivi on sukua muinaisintian sanalle *mrdús* 'weich, zart, mild' ja latinan sanalle *mollis* 'vieno, hempeä, pehmeä, hellä'. *Lieto Lemminkäinen* merkitsee kaikesta päättäen 'iloinen lemmitty, iloinen rakastettu, iloinen nuorukainen'.

10. Skomorohit ja karjalainen runoperinne. Lemminkäisen virsi ja Vavilo-bylina, sellaisena kuin sen tunnemme, eivät ole juoniltaan täysin yhteneviä. Karjalainen runoilija onkin epäilemättä tuntenut saman bylinan jonkin toisen redaktion, jossa esim. *skomoroh*-sanana sijasta on esiintynyt sana *špilman*. Sellaisen redaktion olemassaoloa edellyttää Lemminkäisen epiteetti *piilopoika*. Myös Etiopialaisen kirje — jossa esiintyy veri-motiivi — viittaa samaan suuntaan. Vihdoin tähän viittaa Etiopialaisen kirjeessä ja Lemminkäisen virressä mutta ei Vavilo-bylinan säilyneessä toisinnossa tavattava äidin aktiivinen toiminta sankarin pelastamiseksi tuholta.

Lemminkäisen virren sepittäjä tutustui otaksuttavasti Vavilon bylinaan Karjalassa tai sen lähiympäristössä. Sokolov selittää, että skomorohjeilla on ratkaiseva osuus bylinain levittämisessä pohjoisille äärialueille, Äänisjärven — Vienanmeren — Permin seuduille, mistä ne enimmäkseen on tallennettu.

Skomorohit, jotka lauloivat, soittivat, tanssivat ja huvittivat kansaa nykyaikaisten sirkustaiteilijain lailla, esiintyivät kaupunkien toreilla ja kylien kujilla. He olivat vaeltajia, jotka ilmestyivät milloin mihinkin maan ääreen. He sepittivät useassa tapauksessa itse lauluohjelmistonsa. He lauloivat mm. sankareista ja pyhimyksistä ja ammensivat sepitteisiinsä aineksen hyvinkin kansainvälisestä repertuaarista. Eräissä byliinoissa on selvästi kirkon ja hallitusvallan vastainen tendenssi.

Skomorohit eivät olleet milloinkaan kirkon suosiossa. Jo Muinaisvenäläisessä elinns. Nestorin kronikassa (vuodelta 1113) varoitetaan vuoden 1067 kohdalla skomorohjeista ja heidän gusli-soittimistaan. Papit nimittivät skomorohien soittimia paholaisen välineiksi ja ottivat niitä takavarikkoon ja polttivat kuten luterilaiset kirkonmiehet lapinrumpuja. Historia tietää, että skomorohjeja alettiin karkottaa rajamaihin 1500-luvulla. Karkotukset saavuttivat huippunsa toisen Romanovin-sukuisen tsaarin Aleksei Mihailovitšin (1629—1676) ja hänen ystävänsä patriarkka Nikonin (1605—1681) aikana: skomorohit saivat saman kohtalon kuin vanhauskoiset (*raskolniki*). Huomattava osa skomorohjeista sai turvapaikan Zavolotšjen ja Karjalan saloilla. Siellä he saattoivat, kuten Sokolov sanoo, »vapaasti esittää taidettaan ja saivat paikallisen väestön keskuudessa myötämielisiä kuulijoita ja seuraajia. Monet heistä

asettuivat vakinaisiksi asukkaiksi ja liittyivät täysin pohjoiseen talonpoikaisväestöön, toiset jatkoivat ammattimaista taiteellista työtään.»¹

Venäjän eri seuduilta pohjoiseen siirrettyjen skomorohien kertomarunot — joista tietenkin vain osa on saatu talteen heidän perijöiltään, pohjoisvenäläisiltä kansanlaulajilta — ovat olleet tuttuja myös naapureille, karjalaisille kertomarunojen sepittäjille. Karjalaisten kansanrunojen lähteitä etsittäessä on ilmeisesti yhä enemmän otettava huomioon skomoroh-perinteen mahdollinen osuus. Mikäli osoittautuu, että Lemminkäisen virren ohella muitakin runoja on sepitetty skomoroh-perinteen vaikutuspiirissä, on ainakin eräiden karjalaisten kertomarunojen ajoittamiskysymys otettava uudelleen arvioitavaksi. Joka tapauksessa on Lemminkäisen virsi siirrettävä »šamaanivirsien» seurasta muuhun yhteyteen; sillä Lemminkäistä ei edellä esitetyn jälkeen voida — kuten on tehty — nimittää enää »kansanrunoutemme puhdasverisimmäksi šamaaniurokseksi».

Slaavilainen vaikutus karjalaiseen kansanepiikkaan on jo ennestään tunnettu. Olen itse osoittanut Hiiden sepän kahlinta ja Kylvöihme -runojen slaavilaisen alkuperän.² Felix Oinas on äskettäin tehnyt uusia havaintoja³, jotka todistavat, että Kaloiniemen neiti, Sotasanomat, Vesitiellä viipynyt, Pahasulhollinen ym. ovat venäläislähtöisiä runoja. Ja jo varhemmin on ollut tiedossa, että esim. Iivana Kojosenpoika, Ogoi ja Hovatitsa, Varkaalle menijä kuuluvat idästä saapuneeseen karjalaiseen runokerrostumaan. Näiden runojen kohdalla ei aina tarvitse olettaa skomorohien osuutta. Venäjällä liikkui esim. kiertäviä legendalaulujen laulajia (*kaliki perehožije: kalika* 'Pilger, Bettler, welcher geistliche Lieder singt'), joiden retket ulottuivat mm. Aunukseen ja Karjalaan; olen itse kuullut, miten Aunuksen ja Raja-Karjalan *stiihin panijat* eli *stiihin pajattajat* eli *kaalikat* (lyyd. *kualeikad*) esittävät legenda-laulujaan. Vanhauskoisten apokryfiset kertomukset ovat yhtä tuttuja Aunuksen venäläisten kuin karjalaisten keskuudessa jne.

11. Kulttuuritie Egypti → *Karjala*. Rubriikki on kenties yllättävä. Tarkoitukseni on pyrkiä lyhyesti esittämään sen oikeutus.

Niiden todisteiden joukossa, jotka kiinnostavat Lemminkäisen virren venäläiseen skomoroh-perinteeseen, olen maininnut Lemminkäisen epiteetin *lieto* 'iloinen, hauska' ja hänen »ammattinimensä» *pülopoika*, joka on verrattavissa saksalais-venäläiseen *špilman*-sanaan. Jo pelkästään nämä sanat — ellei muita todisteita olisikaan — tuovat näkösillemme palasen kulttuuritietä Karjala ← Pohjois-Venäjä ← Venäjän rintamaat (joilta skomorohit karkotettiin pohjoiseen). Vavilo-bylinan avulla — ja käyttäen äskeiseen tapaan todisteina bylinan yksityisiä sanoja — jatkan kohti etelää.

¹ Sokolov 299.

² Martti Haavio, Kansanrunojen maailmanselitys (Porvoo 1955), 7—120.

³ Felix J. Oinas, Vesitiellä viipyneen neidon runo itämerensuomalaisilla ja slaaveilla». Virittäjä 1963, 257—258. — S:a, The Mistreated Bride. Journal of the Folklore Institute (Bloomington Indiana 1964), 67—81. — S:a, Itäisiä aiheita Viron ja Suomen runoudessa. Uusi Suomi n:o 229. 26. 8. 1965.

Bylinan pääsankarin nimellä on erikoislaatuinen historia. Nimi *Vavilo* näyttyy *Vavula*-asuisena eräässä kirkkoslaavilaisessa legendassa (*skomroh bjaše vo gradě Tarbše—imenetě Vavula*). Legenda on käännetty 1000-luvulla kreikasta; alkutekstissä esiintyy sanonta *mimos Babylas*, jota *skomroh Vavula* ~ *Vavilo* vastaa.¹ *Mimos* merkitsee muinaiskreikassa 'actor, mime'; myöhemmin sana tarkoittaa täsmälleen samaa kuin Pfeifer, Spielmann, Gaugler, buffoon, jongleur, truvere, skomoroh, leikari. Mutta myös nimi *Babylas* on appellatiiviselta merkitykseltään suunnilleen 'mimos'. Se liittyy muinaiskreikan sanueeseen *babitsō* 'murista, haukkua, huutaa', *babātsō* 'huutaa', (aor.inf.) *babātsai* 'tanssia', *babāktēs* 'pantomimitanssija'.² Sanueen jälkiä voidaan seurata nykykreikan ja bulgarian kieliin asti; Kreikassa ja Bulgariassa on kansanomaisten juhlapäivien ilveilynäytelmien osanottajien nimi *babugiāri*, *babugeri*, *babogeroi*, *babūži*, *babūrzi*, *babāri*.³ Nimitys palautuu kreikkalaiseen asuun *babygeroi (m.kreik. *geroi* 'ukot'). Olemme nyt saapuneet Balkanille asti.

Jatkan matkaa etelämmäksi, nyt kuitenkin jo epäilevänä. Mainitsin tämän kirjoitelman alussa nuubialais-etiopialaisen, egyptiläisten suuresti vihaaman valloittajafaraon nimen: nimi oli *Šabako*, kreikkalaisittain *Sabakos*, *Sabakon*. *Vavilo*-bylinassa taas esiintyy skomorohien vihaaman ja lopuksi kukistaman tsaarin nimenä *Sobāka*. Venäjän *sobāka* 'koira' soveltuu tietysti vihatun tsaarin herjausepiteetiksi. Mieleni tekee tuumailla: kummittelee ko bylinassa farao *Šabakon* nimi vai pelkästä huvittavasta sattumastako on kyse?

Olipa kuinka oli, saavuumme *Vavilo* ~ *Vavula* ~ *Babylas* -nimen seurassa kreikkalaiseen kulttuuripiiriin. Kreikkalaiseen kulttuuripiiriin kuului noin vuodesta 300 eKr. myös Egypti, jopa niin, että Aleksandria oli vuosisatoja kreikkalaisen kulttuurin ja maailmankaupan keskus. Toisaalta tiedämme, että Venäjä joutui aikojen mennen Bysantin-kreikkalaisen kulttuurin ja kaupan valtapiiriin. Kreikka oli Venäjälle sama, mitä Rooma länsimaille.

Rengas on ummassa. Tuskin on mitään ihmettelemistä siinä, että kansainvälisesti orientoituneet, kiertävät skomorohit, joita Äänisjärven itärannan Puudožista kotoisin ollut bylinain laulaja Gavriil Amosov 1850—1860-luvulla nimitti 'oppineiksi nuorukaisiksi' (*molodtsy poutšenyje*)⁴, sieppasivat ohjelmistoonsa tämän alkuperältään egyptiläisen kertomuksen ja muokkasivat sen omaan tarkoitukseensa. Missä aiheeseen tutustuminen tapahtui, ei ole niinkään merkityksellistä: aina liikkuvalla jalalla olleet skomorohit saattoivat hyvinkin pistäytyä vaikkapa Bysantissa tai Vähässä-Aasiassa.

Lemminkäisen virren kohdalle voimme siis piirtää karttaan kulttuuritien Egypti → Bysantin kreikkalainen kulttuuripiiri → Venäjän rintamaat (Kiova → Novgorod) → Pohjois-Venäjä → Karjala.

¹ Trautmann 378.

² H. G. Liddel — Robert Scott, *A Greek-English Lexicon* (Oxford 1953), 300.

³ W. Liungman, *Traditionswanderungen Euphrat—Rhein II*. Folklore Fellows Communications No. 119 (Helsinki 1938), 788, 795, 813, 823.

⁴ Pesni, *sobrannija P. N. Rybnikovym II* (Moskva 1910), 382—385, n:o 156.

Lemminkäinen

VON MARTTI HAAVIO

Das karelische Gedicht von Lemminkäinen einerseits und ein in der altägyptischen Novelle von Chamwäse und Si-Osiris enthaltener Brief andererseits, der vom Zauberspruchkampf des äthiopischen Zauberers Horus gegen den ägyptischen Priester (hrj-ḥb.t.) Horus erzählt, erinnern in Handlung, Struktur und Episoden stark aneinander. In beiden versucht die Mutter der Hauptperson den Aufbruch ihres Sohnes zu hindern, und der Sohn teilt mit, was das Zeichen seines Untergangs sein würde: das Getränk der Mutter des Horus würde sich in Blut verwandeln und ihr Essen blutig werden, bei Lemminkäinen dagegen würde aus seiner Bürste Blut fließen. In beiden wird ein ähnlicher Zauberspruchkampf geführt. Der äthiopische Horus steht in Gefahr, als Ganz von einem Vogelfänger mit dem Messer getötet zu werden; Lemminkäinen dagegen findet wirklich den Tod und wird zerstückelt in den Fluss des Totenreichs geworfen; bei jedem der beiden Helden wird seine Mutter seine Retterin.

Das Lemminkäinen-Gedicht muss entweder von dem erwähnten Brief oder von einer mit diesem nahverwandten Erzählung herkommen. Den Schlüssel dazu, wie der »Urtext« oder eine »Kopie« in die Hände des karelischen Verseschmiedes gelangt ist, gibt die russische Bylina 'Vavilo i skomorochi'. Von ihr hat sich nur eine einzige Variante von 220 Versen Länge erhalten, die von der am Fluss Pinega wohnhaft gewesenen Marja Dmitrijevna Krivopolenova gesungen worden ist. Sowohl in der Bylina von Vavilo als auch im Lemminkäinen-Gedicht wird von Pfosten erzählt, die das Haus umgeben und auf ihren Spitzen Männerköpfe tragen; nur für die Köpfe Vavilos und seiner Begleiter, der Skomorochen, und andererseits für den Kopf Lemminkäinens stehen leere Pfosten da. Lemminkäinen hat ein Wettsingen zu bestehen; dabei wird eine Reihe von verschiedenen Tieren und schliesslich das Wasser »her-vorgesungen«, das der von Lemminkäinen beschworene Stier trinkt. Vavilo wiederum hat einen Musikwettkampf auszufechten und beschwört durch sein Spiel Stiere, die das von seinem Gegner, dem Zaren Sobáka, hervorgerufene Wasser trinken, und schliesslich das Feuer, das das Zarenreich des Feindes verbrennt. Das Gedicht von Lemminkäinen hat besser als die erhaltene Variante der Bylina von Vavilo die ursprüngliche »Reihe« der hervorzuzaubernen Dinge bewahrt.

Diese lange »Reihe« erscheint nämlich sowohl im Lemminkäinen-Gedicht als auch in der Schilderung vom Kampf des Horus, aber nicht in der Vavilo-Bylina.

Vavilo ist ein *skomoroch*, d.h. ein wandernder 'Musikant, Sänger, Gaukler, Tänzer, Jongleur, Buffo'. In russischen Quellen des 12. und 13. Jahrhunderts werden die Skomorochen auch *špilb*, *špilbman* genannt (vgl. ahd. *spilāri*, *spilman* 'Schautänzer', nhd. *Spielmann*). Das Epitheton Lemminkäinens, *piilopoika*, *pillopoika* u.dgl., ist diesem Wort nachgebildet (fi. *poika* 'Junge'). Lemminkäinen ist also Spielmann, Skomoroch. Sein Epitheton *lieto* dagegen lässt sich mit dem Wort *lěto* der slawischen Sprachen zusammensetzen, dessen häufigste Bedeutung 'Sommer' ist, das aber primär offenbar 'schön, lustig, fröhlich' bedeutet hat. Der Name *Lemminkäinen* selbst ist ursprünglich ein Appellativ, eine Ableitung von *lempi* 'Liebe'. Die Skomorochen hiessen »fröhliche Skomorochen«, »junge Skomorochen«, »gelehrte Jünglinge«, »fröhliche Burschen«. Lemminkäinen ist in diesem Gedicht eine »Übersetzung« des Wortes *molodets* 'flinker, kühner, braver, wackerer Bursche (Junge)'; zu derselben Wortfamilie gehört *molodenkiĭ* 'lieb'. Allem Anschein nach bedeutet *lieto Lemminkäinen* 'fröhlicher Geliebter, fröhlicher Bursche'.

Das Lemminkäinen-Gedicht stammt offenbar aus einer solchen Redaktion der Vavilo-Bylina, in der statt *skomoroch špilbman* steht und in der die Reihe der hervorgezauberten Tiere vollständiger ist als in der erhaltenen Variante.

Der Name *Vavilo* erscheint in der Lautgestalt *Vavula* in einer kirchenslawischen Legende, die im 12. Jahrhundert aus dem Griechischen übersetzt worden ist und vom *skomoroch Vavula* erzählt; dieser Benennung entspricht im Urtext *mimos Babylas*. Altgr. *mimos* bedeutet 'Mime, Schauspieler'; auch *Babylas* ist ein Appellativ, das ungefähr dasselbe bezeichnet. Wir sind damit in den griechischen Kulturkreis eingetreten. Dazu gehörte seit etwa 300 v. Chr. auch Ägypten, sogar so sehr, dass Alexandrien lange das Zentrum des griechischen Handels und der griechischen Kultur war. Andererseits gelangte Russland mit der Zeit in den Machtbereich der griechischen Kultur und des griechischen Handels, die damals von Byzanz ausgingen.

Es ist kaum verwunderlich, dass die international orientierten Skomorochen in ihr

Repertoire die ägyptische Erzählung aufnahmen und sie für ihre Zwecke bearbeiteten. Unbekannt ist, an welchem zum Einflussbereich der byzantinischen Kultur gehörenden Ort das geschah. Die Skomorochen standen bei der Kirche niemals in Gunst, und im 16. Jahrhundert begann man sie in die Grenzländer zu verbannen. Um die Mitte des 17. Jahrhunderts erreichten diese Verbannungen ihren Höhepunkt. Ein beträchtlicher Teil der Skomorochen fand ein Asyl in den grossen Wäldern von Zavolotše

und Karelien, wo sie, wie Sokolov sagt, »ihre Kunst frei vortragen durften und inmitten der örtlichen Bevölkerung wohlwollende Zuhörer und Nachfolger fanden«. Das Repertoire der Skomorochen war auch ihren Nachbarn, den karelischen Verschmiedern bekannt. Damit schliesst sich die Kette. Für das Gedicht von Lemminkäinen können wir folgenden Kulturweg eintragen: Ägypten > griechischer Kulturkreis von Byzans > alte russische Kulturzentren (Kiev > Novgorod) > Nordrussland > Karelien.